

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового
права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Актуальні проблеми господарського права»

на тему:

„Правові титули майна суб’єктів господарювання”

Студентки 1 курсу групи ПРм - 11
Галузь знань 0304 «Право»
Спеціальність 8.03040101 «Правознавство»
Бочан М.І.
Керівник: д.ю.н., проф. Гречанюк С.К.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ТЕРНОПІЛЬ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	5
1.1 Право власності – основне речове право у сфері господарювання ...	5
1.2 Похідні від права власності правові титули майна суб'єктів господарювання	7
1.3. Додаткові правові титули майна суб'єктів господарювання.....	10
РОЗДІЛ 2 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОХІДНИХ ТИТУЛІВ МАЙНА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	14
2.1. Право господарського відання	14
2.2. Право оперативного управління	17
2.3. Проблематика похідних титулів майна суб'єктів господарювання	21
ВИСНОВКИ	23
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	26

ВСТУП

Актуальність теми. Матеріальною основою підприємницької діяльності є майно, адже така діяльність здійснюється на основі використання досить різноманітних об'єктів. Ними можуть бути засоби виробництва у вигляді будівель, споруд, техніки, виробничої інфраструктури, а також грошові кошти, вироблена продукція, цінні папери, "ноу-хау" та ін. Зміст правової регламентації відносин з приводу використання майна в підприємницькій діяльності розкривається через категорію правового режиму майна.

У чинному законодавстві України, як вірно зазначають деякі науковці, норми щодо правового режиму майна суб'єктів господарювання сформульовані та розміщені, як правило, безсистемно, за змішаним принципом. Деякими нормами встановлюється правовий режим власності (об'єктів власності) безвідносно до виду суб'єктів господарювання, іншими встановлюється правовий режим майна окремих суб'єктів господарювання, правовий режим окремих видів майна та ін. [13].

Безперечно, що особливе місце серед форм правового режиму майна суб'єктів підприємницької діяльності належить праву власності, яке надає найбільш широкі повноваження суб'єкту-власнику. Іншою формою правового режиму майна є *обмежені речові права на чуже майно* (право господарського відання, право оперативного управління, право оперативного використання майна, право володіння, право користування тощо). Підприємницька практика вже давно свідчить про можливість і доцільність здійснення володіння майном в інших, відмінних від права власності, формах. Необхідність існування прав на чужі речі зумовлена тим, що правова реалізація деяких майнових потреб не завжди пов'язана із встановленням права власності. Це може бути не тільки неможливим, але також і недоцільним. Як слушно зазначається в юридичній літературі, режим, збудований лише на праві власності, цілковито ізолює одне

господарство від іншого. Але така ізоляція навіть у натуральному господарстві є нісенітницею.

Різним аспектам правового режиму майна суб'єктів господарювання в цілому та правових титулів майна суб'єктів господарювання, зокрема, приділяли увагу фахівці в галузі господарського та цивільного права, а саме: Г.В. Пронська, О.М. Вінник, О.Р. Кібенко, О.С. Янкова, І.В. Спасібо-Фатєєва, В.М. Кравчук, Н.С. Кузнєцова, О.В. Дзера, Ю.П. Пацурківський, Ю.А. Слюсаренко, Ю.В. Хорт, В.С. Щербина, Ю.Ю. Попов та інші.

Метою роботи є визначення правової природи похідних титулів майна суб'єктів господарювання.

Завданнями є:

- розкрити поняття права власності, а також похідних від нього прав;
- охарактеризувати види похідних і додаткових правових титулів майна суб'єктів господарювання;
- проаналізувати особливості права господарського відання і права оперативного управління;
- розглянути проблемні питання похідних титулів майна суб'єктів господарювання.

Об'єктом дослідження є правові титули майна суб'єктів господарювання.

Предметом дослідження є загальна конкретна характеристика похідних титулів майна суб'єктів господарювання.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що роботу можна використати в подальших наукових пошуках вдосконалення чинного законодавства щодо правової реалізації деяких майнових потреб, які не завжди пов'язані зі встановленням права власності, тобто із обмеженими речовими правами на чуже майно.

При написанні роботи були використанні чинні нормативно-правові акти, навчальна та наукова література, а також періодичні джерела, що визначають мету та завдання дослідження.

Курсова робота складається із вступу, двох взаємопов'язаних між собою розділів та висновку. В кінці роботи наводиться список використаних джерел. Курсова робота розміщена на 28-ми сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1 Право власності – основне речове право у сфері господарювання

Право власності, як зазначено у назві ст. 134 ГК України, є основним речовим правом у сфері господарювання.

Згідно зі ст. 134 ГК України суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна, передбачених ГК України [2].

Економічні відносини власності отримують юридичне закріплення у праві власності, яке виникає внаслідок правового регулювання зазначених економічних відносин. Правове регулювання відносин власності є одним з найважливіших напрямів нормотворчої діяльності держави. За допомогою права держава регулює належність тих чи інших об'єктів власності певному суб'єктові (громадянину, колективу, державі); обсяг і зміст суб'єктивних повноважень власника, порядок і форми їх реалізації стосовно різних об'єктів; засоби і способи правової охорони відносин власності тощо.

Сукупність зазначених правових норм, що регулюють відносини власності, становить право власності в об'єктивному розумінні. Право власності в суб'єктивному розумінні є основним речовим правом у сфері господарювання, зміст якого складають повноваження (права) власника щодо володіння, користування і розпорядження належним йому майном при здійсненні господарської діяльності.

Володіння - це закріплення матеріальних благ за конкретними власниками - індивідами і колективами, фактичне утримання речі у сфері господарювання цих осіб.

Користування - це вилучення з речей їхніх корисних властивостей, які дають можливість задовольнити відповідні потреби індивіда чи колективу.

Розпорядження - це визначення власником юридичної або фактичної долі речі.

Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд та може вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону, проте при здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник не може завдавати шкоди правам, свободам інших осіб, інтересам суспільства і зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства. З урахуванням положень статті 13, частини третьої статті 16, статті 319 ЦК у разі вчинення, зокрема, наведених дій суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу [4].

Господарське законодавство (ч. 2 ст. 134 ГК України) закріплює можливість використання в господарській діяльності майна, що перебуває у спільній власності двох або більше осіб (співвласників), тобто спільного майна, яке може належати особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності (ч. 1, 2 ст. 355 ЦК України). Правовий режим майна, що перебуває у спільній власності, права і обов'язки співвласників такого майна встановлені, крім норм ГК України, також положеннями гл. 26 «Право спільної власності» ЦК України (ст. 355-372) [3].

Велике значення для забезпечення майнових прав суб'єктів господарювання має також положення щодо визначення правових форм реалізації права власності у сфері господарювання виключно на рівні закону. Така вказівка Кодексу покликана захищати суб'єктів господарювання від проявів втручання державних та інших органів в регулювання майнових відносин шляхом прийняття ними актів так званого відомчого законодавства.

1.2 Похідні від права власності правові титули майна суб'єктів господарювання

Специфіка сучасних засобів виробництва обумовлює той факт, що їх використання (експлуатація) здійснюється, як правило, не самим власником, а

іншими суб'єктами, яким власники передають ці засоби на певній правовій основі (титулі). Правові титули майна, що зберігають за власником значну частину повноважень щодо майна, яке закріплюється ним за іншим суб'єктом без передачі останньому усієї сукупності прав, притаманних традиційному власникові, називаються похідними від традиційного права власності. Такими титулами є: а) право довірчої власності; б) право господарського відання; в) право оперативного управління; г) право користування (в тому числі оренди). Всі вони є похідними від права власності й залежними від власника (первісного власника). В межах закону, що вимагає зміст кожного з цих інститутів, власник, залежно від мети передачі майна, тією чи іншою мірою "підрегулює" свої відносини з відповідним суб'єктом [13, С.71].

Право довірчої власності (визнається особливим видом права власності; ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» і «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю». Право довірчої власності у сфері господарювання є похідним (його встановлення залежить від первісного власника майна – управителя), обмеженим (межі використання довірчої власності встановлюються законом і договором) та додатковим правовим титулом майна (встановлюється зазвичай установником як первісним власником майна на договірних засадах зі створеною відповідно до закону господарською організацією, що має власне майно).

Відповідно до ч. 2 ст. 316 ЦК України, право довірчої власності визнається особливим видом права власності, яке виникає на підставі закону або договору управління майном. Проте, відповідно до вищезазначених законів, таке право виникає лише на підставі відповідного договору (договору управління майном), що укладається власником майна - установником; управителем (довірчим власником) як стороною за договором може бути належним чином створена організація - фінансова установа (ст. 1 Закону "Про іпотечне кредитування...", ст. 1 Закону "Про фінансово-кредитні механізми..."); управитель як довірчий власник розпоряджається довірчим майном лише у визначених законом і

договором межах (ст. 26 Закону "Про іпотечне кредитування...", ст. 8 Закону "Про фінансово-кредитні механізми..."), а за власними зобов'язаннями (не пов'язаними з управлінням довірчим майном) відповідає майном, що належить йому на загальному праві власності. Відтак, право довірчої власності у сфері господарювання є похідним (його встановлення залежить від первісного власника майна - управителя), обмеженим (межі використання довірчої власності встановлюються законом і договором) та додатковим правовим титулом майна (встановлюється зазвичай установником як первісним власником майна на договірних засадах зі створеною відповідно до закону господарською організацією, що має власне майно).

Право господарського відання (ст. 136 ГК України) порівняно з правом власності є більш обмеженим і передбачає можливість володіння, користування і розпорядження закріпленим на цьому правовому титулі майном на розсуд суб'єкта цього права (підприємства), але в межах закону і затвердженого власником майна статуту підприємства. Суб'єкт права господарського відання за своїми зобов'язаннями відповідає усім майном, що закріплене за ним на цьому правовому титулі, і може бути суб'єктом банкрутства. На такій правовій основі майно закріплюється за державними (ч. 3 ст. 73, ч. 2 ст. 74 ГК України) та комунальними (ч. 3 ст. 78 ГК України) унітарними підприємствами, що діють з метою отримання прибутку; унітарними комерційними підприємствами, що створюються господарськими товариствами, кооперативами, громадськими та релігійними організаціями, громадянами.

Право оперативного управління (ст. 137 ГК України) також є похідним від права власності, але ще більш обмеженим, ніж право господарського відання. Суб'єкт права оперативного управління відповідає за своїми зобов'язаннями лише майном, яким має право розпоряджатися. Якщо такого майна не вистачає для покриття його боргів, то субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями суб'єкта права оперативного управління у визначених законом та/або установчими документами суб'єкта цього права випадках несе власник майна (щодо казенних підприємств - держава в особі органу, до сфери управління

якого входить підприємство). Цей правовий титул використовується щодо казенних підприємств а також щодо унітарних некомерційних підприємств, які створюються господарськими товариствами, кооперативами, громадськими та релігійними організаціями, громадянами [15].

Право користування широко використовується як додатковий правовий титул майна суб'єктами господарських правовідносин, що виникає на договірних засадах (на підставі договору оренди та інших видів договорів, що передбачають користування чужим майном - договір лізингу, концесійний договір та ін.), в тому числі у результаті внесення учасником господарської організації корпоративного типу (господарського товариства, кооперативу, добровільного господарського об'єднання) свого вкладу/паю у формі права на користування певним майном (земельною ділянкою, іншими об'єктами нерухомості, устаткуванням) без передання права, власності на таке майно господарській організації за участь/членство в ній [14].

1.3. Додаткові правові титули майна суб'єктів господарювання

Додатковими правовими титулами майна суб'єктів господарювання є:

1. Право володіння. Інститут володіння є складним, неоднозначним та суперечливим інститутом речового права, що поєднує правовий та фактичний аспекти. В доктрині цивільного права розглядається володіння та право володіння майном. Традиційно право володіння входить до тріади повноважень власника, без якої неможливо здійснювати право користування, а інколи і розпорядження майном. Відповідно до ст. 317 ЦК України зміст права власності складають правомочності власника щодо володіння, користування та розпорядження своїм майном. Право володіння (*jus possidendi*) – це юридично закріплена можливість фактичного панування над річчю, тобто можливість мати її у своєму віданні. На думку В. О. Рибаківа, право володіння існує у всіх випадках, коли особа має фактичну можливість користуватись річчю, при цьому зазначає, що для фактичного володіння важлива сама можливість

користування річчю, незалежно від того, чи користується нею власник в даний час [6].

2. Право користування (сервітут). Поняття "сервітут", або право користування, відоме вітчизняній правовій традиції ще з дореволюційних часів. Дана категорія отримала широке застосування у законодавствах Німеччини, Іспанії, Італії, Угорщини, Польщі, Франції. Звісно, що правове регулювання права користування чужими речами дещо різниться в порівнянні з українською моделлю сервітуту, однак концептуальної різниці між цими правами у різних правопорядках немає, можливо, крім використовуваної термінології - сервітуту (*servitude*).

Сервітут — це право однієї особи (не власника) користуватись річчю чи майном, належним на праві власності іншій особі в тому чи іншому відношенні або обсязі, визначеному сервітutom. Правом користування є право вилучати з речі її корисні властивості та право привласнення плодів та доходів від речі; можливість експлуатації майна шляхом вилучення з нього корисних властивостей, його споживання [7].

3. Право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис).

Емфітевзис – це речове, відчужуване, строкове або безстрокове право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб.

Право користування земельною ділянкою на умовах емфітевзису виникає на підставі договору про встановлення емфітевзису, який укладається між власником земельної ділянки та землекористувачем (емфітевтом). Надалі емфітевт може скористатися правом на відчуження емфітевзису іншій особі шляхом укладення з нею договору купівлі-продажу, міни, дарування тощо. Однак власник земельної ділянки матиме переважне право на придбання права емфітевзису, що означатиме його припинення.

Емфітевзис, як і оренда, є платним. Проте, розмір та періодичність внесення плати за користування емфітевзисом встановлюється договором між власником та емфітевтом, а не законодавством, як у випадку оренди. При цьому, при

укладенні договору емфітевзису можна домовлятися як про періодичні платежі або регулярне надання певних послуг, так і про одноразову виплату певної суми за весь час користування ділянкою.

Емфітевзис має певні правові особливості. Це довгострокове право. Емфітевзис укладається, як правило, на невизначений строк, але може бути укладений і на певний строк. При укладенні договору на невизначений строк, кожна зі сторін може відмовитися від договору, повідомивши про це другу сторону не менш як за один рік до такої відмови [7].

4. Право забудови земельної ділянки (суперфіцій). Право користування чужою земельною ділянкою для забудови (у науковій літературі ще іменується як «право забудови», або суперфіцій) – це право довгострокового, відчужуваного і спадкового володіння земельною ділянкою як будівельною площею за винагороду [5]. У Земельному кодексі України це право прямо не згадується, хоча у ряді статей передбачено право землекористувачів споруджувати жилі будинки, виробничі та інші будівлі й споруди (ст. 95). У Цивільному кодексі України йому присвячено окрему главу 34. Згідно з ч. 1 ст. 413 Цивільного кодексу України (ЦК України) власник земельної ділянки має право надати її у користування іншій особі для будівництва промислових, побутових, соціально-культурних, житлових та інших споруд і будівель (суперфіцій). Частиною 2 цієї ж статті визначено права іншого учасника даних відносин: право землекористувача на відчуження або передачу у порядку успадкування права користування земельною ділянкою, наданою йому для забудови. Фактично саме у ч. 2 та ч. 3 ст. 413 ЦК України розкривається поняття суперфіцію як встановленого на визначений або на невизначений строк відчужуваного і успадковуваного права користування чужою земельною ділянкою для забудови. З цього випливає, що суперфіцій як право користування земельною ділянкою може мати постійний характер. Це в принципі суперечить положенням земельного законодавства, де визначено обмежене коло осіб, які можуть бути суб'єктами права постійного користування земельною ділянкою. Зазначене право може виникнути на підставі договору або заповіту. Сторонами

правочину виступають: власник земельної ділянки та інша особа (фізична чи юридична) – забудовник. Цей договір або заповіт може бути поданий в уповноважені органи для отримання дозволу на забудову відповідної земельної ділянки.

Відповідно ч. 2 ст. 133 ГКУ, майно суб'єктів господарювання може бути закріплене на іншому праві відповідно до умов договору з власником майна.

Такими правами можуть бути:

5. Право оренди цілісного майнового комплексу державного (комунального підприємства) або його структурного підрозділу, а також нерухомого майна (будівлі, споруди, приміщення) та іншого окремого індивідуально визначеного майна суб'єкта господарювання;

6. Право володіння та користування за договором лізингу;

7. Права на майно за договором про спільну діяльність;

8. Право користування майном за договором зберігання;

9. Заклад;

10. Іпотека;

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОХІДНИХ ТИТУЛІВ МАЙНА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Право господарського відання

На сьогоднішній день такі правові категорії, як право господарського відання та право оперативного управління, регулюються головним чином Господарським кодексом України та Законом України «Про управління об'єктами державної власності». Цивільний кодекс України не містить положень, які б чітко визначали належність права господарського відання та оперативного управління до речових прав. Проблеми, що виникають у зв'язку з деякою неузгодженістю законодавства з цього питання вирішуються на практиці згідно із звичаями. Проте відсутність чіткого розмежування і узгодження нормативних актів може спричиняти неоднакове застосування норм права, зловживання власником своїми правами, обмеження або невизнання прав суб'єктів права господарського відання та оперативного управління. Згідно зі ст. 136 ГК України право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законами. Термін «право господарського відання» був запропонований законодавцем для заміни терміну «право повного господарського відання», яким у ч. 3 ст. 10 Закону України від 07.02.1991 р. «Про власність» (втратив чинність) та у ч. 3 ст. 10 Закону України від 27.03.1991 р. «Про підприємства в Україні» (втратив чинність) визначалося право, згідно з яким за державними підприємствами закріплювалося майно [10]. ГК України визначає, що майно на праві господарського відання може закріплюватися за державними та комунальними комерційними підприємствами, а на праві оперативного управління – за казенними підприємствами та комунальними некомерційними підприємствами.

Право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна за згодою власника у випадках, передбачених ГКУ та іншими законами. Власник майна здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства. Щодо захисту права господарського відання застосовуються положення закону, встановлені для захисту права власності.

Будучи вторинним, похідним від права власності, право господарського відання має такі обмеження: 1. загальноноормативні (встановлені чинним законодавством: особливий порядок розпорядження майном, що припускає необхідність одержання дозволу), 2. спеціально-нормативними (обмеження встановлюються, звичайно, на підзаконному рівні і застосовуються до певних галузей або підприємств, що здійснюють певні види діяльності), 3. індивідуальними (встановлюються власником або уповноваженим ним органом щодо того або іншого конкретного підприємства, виходячи зі специфіки умов господарювання у кожному окремому випадку).

Ст. 136, 137 ГК України визначають, що власник майна, закріпленого на праві господарського відання за суб'єктом підприємництва, здійснює контроль за використанням та збереженням належного йому майна безпосередньо або через уповноважений ним орган, не втручаючись в оперативно-господарську діяльність підприємства, власник же майна, закріпленого на праві оперативного управління за суб'єктом господарювання, не тільки здійснює зазначений контроль, а й має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням. Тобто, на відміну від права господарського відання, у праві оперативного управління власник має значно ширші повноваження і фактично може втручатися у діяльність суб'єкта господарювання. Наприклад, комунальне комерційне підприємство не має права продати майно, яке

належить йому на праві господарського відання, приватизувати, здати його в оренду, віддати в заставу, здати у концесію, внести в якості внеску до статутного фонду (капіталу) господарського товариства, або будь-яким іншим способом розпоряджатися цим майном без згоди ради або уповноваженого органу місцевого самоврядування, оформленої у формі відповідного рішення. Здійснюючи контроль за використанням і збереженням належного територіальній громаді майна, орган місцевого самоврядування (або уповноважений ним орган) не має права втручатися в оперативно-господарську діяльність підприємства. Загальні обмеження повноважень комунального комерційного підприємства щодо володіння, використання і розпорядження комунальним майном визначаються предметом і цілями його діяльності, закріпленими у статуті [2]. Ст. 77 ГК України закріплює, що орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, здійснює контроль за використанням та збереженням належного підприємству майна, і має право вилучити у казенного підприємства майно, яке не використовується або використовується не за призначенням, та розпорядитися ним у межах своїх повноважень. Казенне підприємство не має права відчужувати або іншим способом розпоряджатися закріпленим за ним майном, що належить до основних фондів, без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно входить.

Для порівняння варто відзначити, що за законодавством Республіки Казахстан - (ст. 196 ЦК РК) майно на праві господарського відання належить лише державному підприємству, яке може бути республіканським або комунальним, а за законодавством Російської Федерації – державному або муніципальному унітарному підприємству (ст. 294 ЦК РФ). Згідно з ЦК Російської федерації (у якому, на відміну від ЦКУ, такі поняття визначені), право господарського відання та право оперативного управління за своїм змістом навіть більш обмежені, ніж раніше право оперативного управління за ЦК РСФСР 1964 р., хоча останнє свого часу різко критикувалося як атрибут адміністративно-командної системи, що заважає розвитку ринкових відносин [10, с. 405]. Слід

звернути увагу на те, що ГКУ, визначаючи зміст права господарського відання, наділяє майном на зазначеному правовому режимі лише суб'єктів підприємництва. Тобто майно на праві господарського відання не може закріплюватися за суб'єктами господарювання, які займаються некомерційною господарською діяльністю. Натомість, майно на праві оперативного управління закріплюється за суб'єктами господарювання, а отже, зазначеного обмеження тут не існує.

2.2. Право оперативного управління

Ч. 1 ст. 137 ГК України визначає зміст право оперативного управління, яким є речове право суб'єкта господарювання, що володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених цим Кодексом та іншими законами, а також власником майна (уповноваженим ним органом). Слід зазначити, що категорія «право оперативного управління» з'явилася значно раніше і була регламентована Основами цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік 1961 року. Цей нормативний акт, закріпивши принцип єдності суб'єкта державної власності і одночасно з цим майнову самостійність державних підприємств, установив, що таким підприємствам належить право оперативного управління майном, у відповідності до якого вони здійснюють права володіння, користування, розпорядження ним. А вже з 1989 р. в радянському законодавстві з'являється поняття «право повного господарського відання», що характеризує правовий режим на закріплене майно підприємств, і з цього моменту поняття «право оперативного управління» застосовувалося лише щодо установ [11].

Право оперативного управління – речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності, у межах, встановлених законом, а також власником

майна (уповноваженим ним органом). Власник майна здійснює контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна безпосередньо або через уповноважений ним орган і має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням. Право оперативного управління захищається законом відповідно до положень, встановлених для захисту права власності. Таким чином, на праві оперативного управління майно може закріплюватись тільки за суб'єктами господарювання, які здійснюють некомерційну господарську діяльність (казенні підприємства, державні установи).

Спасибо-Фатєєва вказує, що суб'єкти права оперативного управління володіють, користуються і розпоряджаються належним їм майном, але лише згідно з призначенням і відповідно до мети фінансування. Особливо обмежені його повноваження стосовно розпорядження таким майном: у нього немає права ні продати, ні обміняти, ні здійснити інші дії без згоди власника – держави в особі уповноважених ним органів.

У літературі право оперативного управління іноді визначають як таке, що фінансується за рахунок власника, особливе речове право юридичної особи (організації), володіти, користуватися і розпоряджатися закріпленим за нею майном в межах, встановлених законодавчими актами, відповідно до цілей своєї діяльності, завдань власника і призначення майна [9].

Однак таке визначення страждає низкою неточностей. Так, не зовсім ясно, що вкладається в поняття «фінансування речового права». Неточним є твердження стосовно того, що право оперативного управління одночасно охоплює всі три правомочності — володіння, користування, розпорядження. Зайвою здається вказівка на те, що межі здійснення права оперативного управління залежать від призначення майна і завдань, поставлених власником. Адже цілком очевидно, що власник якраз і ставить завдання використовувати майно відповідно до його призначення і для досягнення цілей, заради яких створена ним дана організація.

З цих міркувань більш важливим здається зосередити увагу на інших

характерних ознаках права оперативного управління: наявності правомочностей, отриманих від власника, і визначенні ним меж використання майна. З урахуванням зазначених обставин можна запропонувати визначення поняття права оперативного управління як заснованого на праві власності іншої особи і наданого нею повноваження права володіння, а також обмеження права користування і розпорядження майном в цілях і межах, встановлених власником [15].

Як і право господарського відання, право оперативного управління є похідним від права власності і більш обмеженим порівняно з ним. Але, крім того, воно більш вузьке, ніж право господарського відання. Якщо право господарського відання містить усі три правомочності — володіння, користування і розпорядження, то право оперативного управління звичайно охоплює одночасно лише дві правомочності — володіння і користування або володіння і розпорядження. У будь-якому випадку особа, в оперативному управлінні якої знаходиться майно, не має права розпоряджатися цим майном на свій розсуд, а може це робити лише в межах, встановлених власником. Відповідальність за своїми боргами особа, в чиєму оперативному управлінні знаходиться майно, несе лише в межах цього майна. В решті відповідальність субсидіарно несе власник такого майна. Порівняно з правом господарського відання, право оперативного управління, хоча і містить в собі правомочність щодо захисту законом відповідно до положень, встановлених для захисту права власності, однак, проти власника суб'єкт права оперативного управління захисту не має. Цільове призначення майна при праві оперативного управління може впливати як з об'єктивних характеристик майна, так і з вказівок власника. Власник, як зазначалося, має право втручатися у процес використання майна, контролювати його. До того ж, відповідно до ч. 2 ст. 137 ГК України, власник має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишки майна, а також майно, що не використовується або використовується не за призначенням. Власник може також змінити компетенцію суб'єкта права оперативного управління, що також позбавляє останнього незалежності від власника. Право оперативного

управління у радянському цивільному праві було закріплене раніше, ніж право господарського відання, і тривалий час було єдиним засобом здійснення права державної власності.

Так, вперше цей термін запровадив О.В. Венедиктов, який запропонував визначати право оперативного управління, яким наділяються державні юридичні особи, як певні повноваження по володінню, користуванню і розпорядженню державним майном не своєю волею і не у власному інтересі, але владою, що надана державою і в інтересах держави. Пізніше категорія «оперативне управління» була сприйнята законодавством, зокрема, Основами цивільного законодавства СРСР і союзних республік 1961 р. Однак з прийняттям у 1988 р. Закону СРСР «Про власність», а пізніше — у 1991 р. — Закону України «Про власність» і появою права повного господарського відання майно на праві оперативного управління, як правило, закріплювалося за установами (хоча в деяких випадках на таких засадах майно може належати також підприємствам та організаціям), тобто за суб'єктами, що здійснюють некомерційну діяльність. Такий режим встановлюється також для казенних підприємств, підприємств споживчої кооперації тощо.

Таким чином, право оперативного управління та право господарського відання є схожими за своїм змістом, у науковій літературі навіть зустрічаються спроби ототожнити ці два поняття. Проте це не є правильним, оскільки законодавець встановлює істотні відмінності у здійсненні цих прав. Так, право оперативного управління може закріплюватися за суб'єктами господарювання лише для здійснення некомерційної діяльності. Крім того, власник здійснює не тільки контроль за використанням і збереженням переданого в оперативне управління майна, але і може вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням. Це свідчить про те, що право оперативного управління є за своїм змістом більш обмеженим, ніж право господарського відання.

Виходячи з викладеного, вбачається, що праву господарського відання та праву оперативного управління притаманні такі загальні ознаки речових прав,

як зв'язок з річчю, виражений у пануванні особи над нею, право слідування за річчю, переважність речового права, абсолютний характер захисту [7]. Тобто немає сумніву, що досліджувані права є речовими, проте характер цих прав розкривається через співвідношення їх із правом власності. Співвідношення права господарського відання, оперативного управління із правом власності юридичних осіб впливає із національної теорії права, що використовує концепцію єдиного права власності, яка передбачає існування тільки одного власника, який може передавати майно іншим особам на умовах, похідних від права власності. Тому право власності має первинний характер, а право господарського відання і право оперативного управління — похідний від права власності. Зазначені похідні речові права існують у тісному зв'язку із державною та комунальною власністю. З припиненням державної і комунальної власності на майно державного та комунального підприємства, відповідно (наприклад, у процесі приватизації), припиняється і право господарського відання, і право оперативного управління на закріплено майно. Тобто право господарського відання і право оперативного управління як особливі речові права є близькими за своїм змістом до свого джерела — права власності. Головна відмінність цих речових прав від права власності полягає в тому, що їх суб'єкти мають повноваження тільки до частки державної або комунальної власності, яке за ними закріплене, а не стосовно всього державного або комунального майна [8].

2.3.Проблематика похідних титулів майна суб'єктів господарювання

Проблема. Спірним є питання про можливість закріплення майна, внесеного до статутного капіталу суб'єкта господарювання на одному правовому титулі (наприклад, праві господарського відання), а іншого майна – на іншому (наприклад, праві власності). Відтак, ст. 6 ЗУ «Про холдингові компанії в Україні» передбачає, що пакети акцій (частки, паї), передані у статутний фонд державної холдингової компанії, знаходяться в державній власності та закріплюються за холдинговою компанією на праві господарського відання. В

той самий час холдингова компанія є суб'єктом права приватної власності на належне їй майно. Роз'яснення Міністерства юстиції України передбачає, що державне майно, передане у статутний капітал державних акціонерних товариств, залишається в державній власності і відчуження його можливе лише органами приватизації через визначені законом приватизаційні процедури.

Немає також єдиної точки зору на проблематику похідних титулів майна. Господарський кодекс зберіг право господарського відання та право оперативного управління щодо державних підприємств (ч. 3 ст. 73 ГК), але розробники ЦК України відмовились від застосування цих конструкцій.

Е.О. Суханов, Я.М. Шевченко, А.С. Довгерт стверджують, що ці правові титули є штучно успадкованими від адміністративно-командної економіки. Що тоді робити з державними підприємствами? Підхід зазначених цивілістів – їх слід з усім майном включити до державного бюджету, вони не повинні визнаватися юридичними особами, оскільки не наділені майновою відокремленістю.

Вінник О.М. також не поділяє доцільність збереження права господарського відання та зазначає, що господарська організація, за якою майно закріплене на праві господарського відання, не володіє необхідним для здійснення підприємницької діяльності рівнем самостійності. Відсутність у такої організації права власності на майно (або хоча б на його частину) позбавляє її права і можливості у більшості випадків діяти самостійно, без згоди, дозволу, а то й прямої вказівки власника. З іншого боку, у випадку несприятливого перебігу обставин ця організація буде розраховуватися не власним (якого у неї немає), а чужим майном.

ВИСНОВКИ

Право власності – це основний, але не єдиний інститут в системі речового права. Речове право – це право, яке забезпечує задоволення інтересів уповноваженої особи шляхом безпосереднього впливу на річ (майно) без сприяння інших осіб. В юридичній літературі виділяють дві основні форми правового режиму майна суб'єктів господарювання, а саме: право власності і обмежені права на чуже майно.

Специфіка сучасних засобів виробництва обумовлює той факт, що їх використання здійснюється, як правило, не самим власником, а іншими суб'єктами, яким власники передають ці засоби на певній правовій основі (титулі). Правові титули майна, що зберігають за власником значну частину повноважень щодо майна, яке закріплюється ним за іншим суб'єктом без передачі останньому всієї сукупності прав, притаманних традиційному власнику, називаються похідними від традиційного права власності. Такими титулами є: а) право господарського відання; б) право оперативного управління; в) право користування. Всі вони є похідними від права власності й залежними від первісного власника.

У ст. 133 ГК України зазначено, що основу правового режиму майна підприємства можуть становити не лише право власності, а й право господарського відання та право оперативного управління.

Специфіка сучасних засобів виробництва обумовлює той факт, що їх використання (експлуатація) здійснюється, як правило, не самим власником, а іншими суб'єктами, яким власники передають ці засоби на певній правовій основі (титулі). Правові титули майна, що зберігають за власником значну частину повноважень щодо майна, яке закріплюється ним за іншим суб'єктом без передачі останньому усієї сукупності прав, притаманних власникові, називаються похідними від права власності.

Такими титулами є: 1) право довірчої власності; 2) право повного господарського відання; 3) право оперативного управління; 4) право користування (в т. ч. оренди).

Всі вони є похідними від права власності і залежними від власника (первісного власника). В межах закону, що визначає зміст кожного з цих інститутів, власник, залежно від мети передачі майна, тією чи іншою мірою «підрегулює» свої відносини з відповідним суб'єктом.

Становлення та розвиток ринкових відносин у змішаній економіці України, створення інфраструктури ринку, поява нових організаційно-правових форм господарювання, включення економіки України у світовий комерційний оборот вимагають переосмислення основ діяльності суб'єктів господарювання. Тому поряд із правом власності у діяльності суб'єктів господарювання постають інші речові права на чуже майно.

Виходячи зі змісту права господарського відання і оперативного управління, зазначені права є за своєю сутністю обмеженими речовими правами (речовими правами на чуже майно). Проте, актуальним питанням на сьогоднішній день залишається те, що ЦК України не виділяє таких речових прав, як право господарського відання та оперативного управління, зазначаючи лише у ч. 2 ст. 395, що законом можуть бути встановлені інші речові права на чуже майно, крім зазначених (у ч. 1). Зміст права господарського відання та оперативного управління закріплюється у ГК України, що, з одного боку, є правильним, оскільки встановлено, що цими речовими правами користуються лише суб'єкти господарювання. Проте, з іншого боку, ЦК України не містить конкретизованого положення про те, що окремі юридичні особи можуть користуватися особливими речовими правами, якими не користуються інші учасники цивільних відносин. Таке несистематизоване регулювання розглянутого питання спричиняє порушення прав суб'єктів права господарського відання та оперативного управління, а також неоднакове застосування норм права уповноваженими органами. Зважаючи на це, варто зазначити, що на сьогоднішній день законодавчі положення, які регулюють питання права господарського відання та оперативного управління, потребують доопрацювання та систематизації. На нашу думку, доцільно було б внести зміни до ЦК України, які б встановлювали такі речові права на чуже майно, як

право господарського відання та право оперативного управління, здійснюючи при цьому посилання на ГК України, де міститься конкретизація зазначених правових категорій, а також конкретизовано встановлювали б порядок захисту суб'єктами права господарського відання або оперативного управління свого права від власника майна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

I Законодавство

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України: – 1996. – № 30. – Ст. 141;
2. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року, із наступними змінами та доповненнями станом на 25.12.2015 р. / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>;
3. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року, із наступними змінами та доповненнями, станом на 25.12.2015 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР України) // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>
4. “Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ” від 28.01.2013 № 24-150/0/4-13 [Електронний ресурс]. –
Режим доступу: http://udvs-kharkiv.at.ua/publ/metodichka/list_vishhogo_specializovanogo_sudu_ukrajini/1-1-0-54.
«Про управління об'єктами державної власності»

II Монографічна та інша спеціальна література

5. Галюк В. Суперфіцій: надане законом право забудови чи нова форма незаконного заволодіння землею? / В. Галюк // Вісник національної академії прокуратури України. - № 3. – 2010. – С.105-111;
6. Івашова І.П. Володіння як підстава виникнення права користування житлом / І.П. Івашова // Правовий вісник Української академії банківської справи. - № 2(11). - 2014. – С.42-45;
7. Харченко Г.Г. Ознаки речового права / Г.Г. Харченко // Часопис Київського університету права. - 2011. – № 3. – С. 137-141;

8. Кравчук О.О. Деякі питання господарського відання та оперативного управління майном державної власності / О.О. Кравчук // Держава і право. – 2011. – № 52. – С. 232-238;
9. Чубарева Ю.О. Місце права господарського відання й оперативного управління у системі речових прав / Ю.О. Чубарева // Європейські перспективи. - № 3. - 2014. – С. 193-198;
10. Попов Ю.Ю. Місце господарського відання у системі речових прав / Ю.Ю. Попов // Господарське законодавство України: практика застосування та перспективи розвитку в контексті європейського вибору: Зб. науч. пр. / НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк, 2005. – 584 с. (С.310-315);
11. Труш І.В. Правовий режим майна комунального унітарного підприємства / І.В. Труш // Економіка та право. – 2012. – - № 2. – С. 173-178;
12. Яськів Б.А. Правовий режим майна акціонерного товариства / Б.А. Яськів // Юридична наука. - № 6. – 2011. – С.68-76;
13. Щербина В.С. Поняття та зміст правового режиму майна суб'єктів господарювання / В.С.Щербина // Юридична Україна. – 2007. – № 1. – С. 71-79.

III Інші джерела

14. Цюра В. В. Речові права на чуже майно [Електронний ресурс] : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. В. Цюра; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 20 с. – Режим доступу : [www.http://nbuv.gov.ua](http://nbuv.gov.ua)
15. Харитоновна О. І. Право господарського відання та право оперативного управління: проблемні питання [Електронний ресурс] / О. І. Харитоновна // Актуальні проблеми держави і права. - 2008. - Вип. 38. - С. 245-249. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2008_38_48